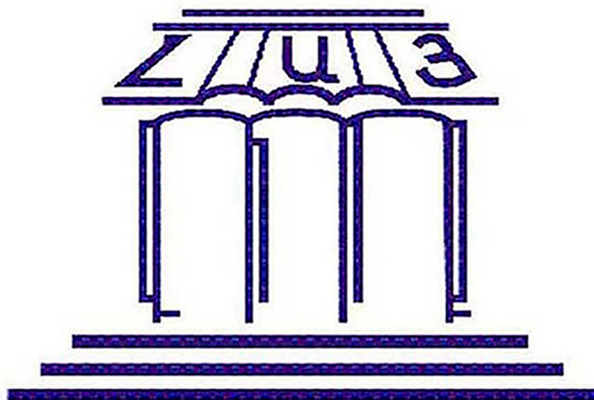

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Կ. ՅԵՐԿՈՎԱ

3290

ՀՈԳԻ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՆԻ ԱՐԴՅՈՔ

215

f-58

1931

ՅԵՐԵՎԱՆ

215

F-58

Կ. ԲԵՐԿՈՎԱ

23 SEP 2000

ՀՈԳԻ ԳՈՅՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՆԻՐ ԱՐԴՅՈՔ

Թարգմ. Բ. Յեղիազարյան

Պետրոսի տպարան
Գլավլիտ 69-2 (բ)
Պատվ. № 5601
Հրատ. № 1891
Տիրաժ 6000

35947-62

ՀԱՎԱՏԱՑՑԱԼՆԵՐՆ ԻՆՉ ԵՆ ՄՏԱԾՈՒՄ ՀՈԳՈՒ ՄԱՍԻՆ

«Հոգեյակ», — հաճախ ասում են մոտիկ մարդուն, հարազատին: «Ինչ, այժմ դո՞ւ ե հոգեյիդ» — հարցնում է ծերունիը պառավին՝ վոսկե ձկնիկի մասին յեղած հեքիաթում: «Հոգին ուրախանում է», «Հոգին հիվանդ է», — լսում ենք մենք ամեն մի քայլափոխում: Ծառերն են կարծում, վոր հոգին ամենազլխավորը, ամենաարժեքավորն է մարդու մեջ: Հոգու գոյություն հավատը մարդիկ՝ կարելի չեն ասել, մոր կաթի հետն են ծծում: Հավատացյալ մարդու համար սո քո է այն ասենք. ինչ վոր ասված է աստվածաշնչում: Իսկ աստվածաշնչի «Ծննդոց դրքում» կարդում ենք մենք. «Յեզ տեր աստվածը մարդուն յերկրի հողից ստեղծեց և նրա յերեսին կենդանի չունչ փչեց և մարդը կենդանի հոգով մարդ դարձավ»*) (գլ. 2-րդ հոդված 7-րդ):

Այա ուրեմն, յեթե հավատանք աստվածաշնչին, ինքն աստվածը հոգին ներփչեց մարդու մեջ: Հոգին աստվածային չունչ է: Հոգին մի ինչ վոր առանձին, մարմնի վոչ մի ընդհանուր առնչություն չունեցող բան է: Նա մեր մարմնի մեջն ապրում է այնպես, ինչպես թռչունը վանդակում: Յերբ մարդը «իր վերջին չունչըն է փչում», հոգին դուրս է թռչում մարմնից — վրա չե հասնում մահը: Այդպես է ուսուցանում կրոնը: Այդպես են մտածում շատերը:

ԻՆՉՊԻՍԻ ԿԱՆՈՒՄՆ ՈՒՆԻ ՄԵՐ ՀՈԳԻՆ ՄԱՐՄՆԻՑ

Սակայն տարրինակ արկածներ են պատահում մեր հոգու հետ: Ահա, ասենք, մի հանդիստ, հեղ մարդ, խնայելիք սիրող մի հայր: «Մի բարեհոգի», — ասում են նրա մասին դրացիներն ու ծանոթները: Մի գեղեցիկ որ հիվանդացավ մեր իվան Պետրովիչը: Յեզ ի՞նչ դուրս յեկավ: Նա դարձավ դյուրագրգիռ, բծախնդիր, նույնիսկ դաժան: Յերեսաներին ծեծում է մեղցնելու չափ, կնոջ վրա դանակով է հարձակվում: Վո՞րտեղ թաղնվեց, ուրեմն,

*) Բաղվածքը բերված է հայերեն աստվածաշնչից, Ծ. Բ.

նրա բարի հոգին: Նրանից հետք ել չմնաց: Բժիշկն ասում է. «նա ուղեղի հիվանդութուն ունի, նրան պետք է տանել հիվանդանոց»:

Վերցնենք մի ուրիշ որինակ: Աճում է մատաղահաս աղջիկը հաւրախութուն իր ծնողների: «Աղաւնու հոգի ունի, հրեշտակա-
շուն հոգեպաշտ», — եւ խոսք չի գտնում մայրը գովելու նրան: 13—14 տարեկան հասակում նա հանկարծ ձեռք է քաշում ուսումից, դառնում է հանդուգն, կամաւոր, կոպիտ: «Կարծես թե ծածկաբար փոխարկել են յերեխային» — դանդատվում է վշտացած մայրը: Իսկ ի՞նչ է պատահել: Մատաղահաս աղջիկը հասունանում է, նա յերեխայութունից դուրս է գալիս, դառնում է հասունացած աղ-
ջիկ: Նրա մարմնի մեջ խոր փոփոխութիւններ են առաջ գալիս, վորոնք անդրադառնում են նրա բնավորութեան, նրա վարքի վրա: «Աղաւնիական հոգին» անճանաչելի դարձավ: Նա ինքն իրեն նման չէ մարմնական այն փոփոխութիւնների աղբեցութեամբ, վորոնք նրան ամբողջապես հուզեցին:

Իսկ յերբ ծերութիւնն է վրա հասնում, մի՞թե հոգին չի փոխ-
վում: Վերցրեք 20 տարեկան մի պատանու եւ տեսեք, թե ինչ կդառնա նա 40—50 տարուց հետո: Մի՞թե կարելի չէ ճանաչել այդ կրակոտ, համարձակ, հուժկու պատանուն այդ դանդաղա-
շարժ, զգուշ ծերունու մեջ, վորը միայն իր հանգիստն է թանկ
գնահատում: Ասացե՛ք, ուրեմն ո՞ւր է այստեղ այն հոգին, վոր ներշնչեց տեր աստվածը պատանու կամ ծերունու մեջ: Ախր նը-
րանք այնքա՞ն նման չեն իրար:

Ասենք, վոչ միայն հիվանդութիւնը կամ տարիքը, այլ նույն-
իսկ մտի մի վորեւէ կտոր կամ քառասուն աստիճանի ողու մի փոք-
րիկ բաժակ զգալի չափով աղղում են մեր հոգու վրա: Մարդը
հոգնածութիւնից ընկնում է, նա հաղիվ հաղ է շնչում, վոչ մի
աշխատանքի ընդունակ չէ: Կերակր, ամրացալ — եւ այժմ նա թե-
կուղ ուր ասես՝ աշխատանքի, արշավանքի — թեկուղ պակասեցրո՞ւ
խիզախութիւնը: Կարծես նոր հոգի ներշնչեց նրան — միայն վոչ
թե տեր աստվածը, այլ մի կտոր վոչխարի միսը: Յերետաւարը
խմեց մեկ-յերկու բաժակիկ ողի եւ գնաց սանձարձակութիւններ,
խելառութիւններ, կոխներ անելու: Իսկ զգաստ վիճակում նա
չափազանց խաղաղ ու հանդարտ է: Դարձյալ դուրս է գալիս, վոր
մի բաժակիկ ողուց հոգին փոխվում է:

Բանից յերևում է, վոր այն՝ ինչ վոր մենք հոգի յենք անվա-
նում, այսինքն՝ մեր մտքերը, մեր զգացմունքները, մեր ցանկու-
թիւնները, կախումն ունի մարմնից: Մեր բնավորութիւնը փոխ-
վում է համաչափ այն բանի, թե մեր մարմնի մեջ ի՞նչ այս ու այն

փոփոխութիւններ են տեղի ունենում: Տեսնենք այժմ, թե մարմնի
հասկապես վո՞ր մասից ամենից ավելի կախումն ունի մարդու
բնավորութիւնը, նրա ամբողջ վարքը:

Վերհիշենք մեր ծանոթ իվան Պետրովիչին, վորին հիվանդու-
թիւնը «բարի հոգուց» մարդատյաց դարձրեց: Դրա պատճառն
ուղեղի հիվանդութիւնն էր: Հիշենք հարեցողին, վորն ինքն իրեն
փորցրեց այն պատճառով, վոր սպիրտից գլուխը չչմեց, այսինքն՝
ուղեղը: Ուղեղը մեր ամենադժբախտ օրգաններից մեկն է: Որդան-
ներ են կոչվում մարմնի այն մասերը, վորոնք դադարւած են վո-
րոչ աշխատանքով: Որինակ՝ ստամոքսը մարսողութեան օրգանն
է, թոքերը շնչառութեան օրգաններն են, աչքը տեսողութեան օր-
գանն է եւ այլն: Իսկ ուղեղը ի՞նչ աշխատանք է կատարում —
հհարցնեք դուք: Այդ բանը հասկանալու համար, պետք է նախա-
պես իմանանք թե ինչպես է ներդրածում մարդու վրա շրջապատող
միջավայրը:

ԻՆՉՈՐՎ Ե ԿԱՌԱՎԱՐՎՈՒՄ ՄԵՐ ՄԱՄԻՆԸ

Բնութեան ամեն մի յերևույթ — արեւի ճառագայթը, քամու
աղմուկը, ծաղկի հոտը, տաքութիւնը, ցուրտը — ներդրածում են
մեզ վրա վորոչ օրգանների միջոցով: Լույսը — աչքի միջոցով,
տաքն ու՝ ցուրտը — կաշվի միջոցով: Այդ օրգանները կոչվում են
զգացմունքների օրգաններ — զգայարաններ: Լույսը, ձայնը, հոտն
զգայարաններն ընկնելով, ներդրածում են նրանց վրա կամ, ինչպես
ընդունված է ասել, գրգռում են նրանց: Այդ գրգռները հա-
ղորդվում են գլխի կամ մեջքի ուղեղին նուրբ, սպիտակ թելերով —
նյարդերով:

Գլխի ուղեղը — մի փափուկ գանգված, վորի մակերևույթը
ծածկված է մոխրագույն պատյանով — դոնվում է մեր դանդաղա-
տի մեջ: Մեջքի ուղեղը հաստ սպիտակ ժապավենի տեսքով ընկած
է վորդաշարի մեջ: Մեջքի ուղեղից 31 գույք նյարդեր են գնում
գեպի մեր մկանսկաղմը (մկանները, միսը), փորոտիքը, իրանի
կաշին, ձեռքերն ու վոտերը: Գլխի ուղեղից 12 գույք նյարդեր
գնում են գեպի զգայարանները, այսինքն՝ գեպի աչքը, ականջը,
բիթը, լեզուն, կաշին, ինչպես եւ գեպի մկաններն ու փորոտիքը:

Դիցուք՝ մարդը տաք սամովարին ձեռք ավեց: Այրվածքը ներ-
գործում է շոշափման օրգանի — կաշվի վրա: Այրվածքից առաջ
յեկած գրգռող նյարդի միջոցով հաղորդվում է մեջքի ուղեղին:
Ուղեղը մի ուրիշ նյարդի միջոցով — անդրադարձ հաղորդիչի մի-
ջոցով — մի տեսակ կարգադրութիւն, պարկ է տալիս ձեռքի մկա-

ինն գործողութիւնն կատարելու: Միւսնը՝ ի պատասխան, կարծ-
վում է, կծկվում է—ձեռքը հետ է քաշվում:

Մի ուրիշ որինակ: Դուք ուտում եք: Ստամոքսն ընկնող կե-
րակուրը դրգուում է նրա ներքի պատերը: Այդ դրգիւնը նյարդի մի-
ջոցով հաղորդվում է ուղեղին: Իսկ այնտեղից մի ուրիշ նյարդով
գալիս է հակառակ հոսանք, մի տեսակ կարգադրութիւնն ստա-
մոքսի գեղձերին (այդպես են կոչվում ստամոքսի պատերի վրա
յեղած, փոքրիկ տալրակները, վորոնք ստամոքսային թթու հյութ
են արտադրում): Այդ գեղձերը քշում են հյութը, իսկ հյութը
մարսեցնում է կերակուրը:

Այս յերկու որինակներից մենք տեսնում ենք, թե ինչպես ու-
ղեղը կառավարում է մեր մարմնի զանազան մասերի աշխատանքը:

Գլխի ուղեղի գործունեութիւնն ե՛լ ավելի բարդ է, քան մեջ-
քի ուղեղինը: Մեր զանգումն ընկած ուղեղանյութը յերկու կիսա-
գնդերից է կազմված: Գլխի ուղեղի մոխրագույն պատյանը մի ամ-
բողջ շարք մասերի յե բաժանվում: Մեկ մասը կառավարում է ձեռ-
քի աշխատանքը, մյուսը—վոտքի, յերրորդը—ծնոտի, չորրոր-
դը—լեզվի և այլն: Ուղեղի ամեն մի բաժինը կենտրոն է, վորից
կարգադրութիւններ են ուղղվում նրան յենթակա որդաններին:
Առանց այդ կարգադրութիւնների որդանը, թեկուզ և բոլորովին
առողջ, չի աշխատի:

Այսպիսի դեպքեր են պատահում: Մարդը մահ է գալիս, աշ-
խատում է: Հանկարծ նա ուշաթափ ընկնում է: Մի վորոշ Ժամա-
նակից հետո՝ ինչպես ասում են, «նրա ուշքը վրան է գալիս»: Սա-
կայն, նրա ձեռքն ու վոտքը դոտացել են, նա չի կարողանում նը-
րանց չարժել:

Ի՞նչ պատահեց: Հիվանդի ուղեղում արնհոսութիւնն տեղի ու-
նեցավ: Ձեռքն ու վոտքը կառավարող մասը վնասված է: Կենտրո-
նից վոչ մի կարգադրութիւն, գործողութիւն կատարելու վոչ մի
թթան չեն ստանում միանները: Ահա թե ինչու նրանք գործադուրկ,
անգործունե յեն մնում, թեպետև իրենք վնասված չեն: Հետե-
վանքը լինում է անդամալուծ:

Այսպես ել է պատահում: Մարդը ջարդվածք ստանալուց կամ
հիվանդութիւնից հետո՝ հանկարծ դադարում է տեսնելուց, թե-
պետ նրա աչքերը բոլորովին առողջ են և անվնաս: Իսկ մի ուրիշը՝
վոչինչ չի լսում, թեպետ նրա յերկու ականջներն ել անթերի յեն
և անվնաս: Իսկ ի՞նչ պատահեց նրանց: Հոգի՞ն, արդո՞ք, կուրա-
ցավ կամ խլացավ: Վո՞չ, բանը հոգին չէ: Առաջնի ուղեղի ծոծ-

րակի մասն է վնասված, վորը կառավարում է տեսողութիւնը:
Իսկ յերկրորդի լսելիքի կենտրոնն է խանդարված, վորը գտնվում է
ուղեղի քունքի մասում: Մեր գլխի ուղեղն աշխարհագրական քար-
տեղի յե նման, վորն ամբողջովին գծադրված է, ամբողջովին ա-
ւանձին մասերի յե բաժանված: Ամեն մի մասը իր բեռնվածու-
թիւնն ունի:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՆՅԱՐԴԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹՅՈՒՆԸ- ՍԻՍՏԵՄԸ

Յեվ այսպես մեր ուղեղը՝ թե՛ գլխի և թե՛ մեջքի կենտրոնա-
կան ապարաւն է: Այդտեղից նյարդերի միջոցով հաղորդվում է
նյարդային հոսանքը, իսկ նրա հետ ել— կարգադրութիւններ
զանազան բանվորական որդաններին— միաններին, գեղձերին,
ղղայարաններին և այլն: Յեթե նյարդը վնասված է, կարգադրու-
թիւնները չեն հաղորդվում: միանները, գեղձերը դադարում են
աշխատելուց: Գլխի և մեջքի ուղեղը կազմում են կենտրոնական
նյարդային համակարգութիւնը: Այդ ապարատը կենտրոնից հա-
մաձայնեցնում է միացնում է մարմնի բոլոր մասերի աշխատան-
քը: Յեթե այդ ապարատը չլիներ, մեր գլուխը անհնարին կլի-
ներ: Յեվ իսկպես, ի՞նչ կլիներ, յեթե բոլոր որդանները ցրու-
ղան աշխատելին— ստամոքսն իրեն համար, սիրտն իրեն համար
և այլն:

ՅԵՐԲ ԸՆԿԵՐՆԵՐԻ ՄԵՋ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ ԶԿԱ, ՆՐԱՆՅ ԳՈՐԾԸ ԿԱՐԳԻ ԶԻ ԳԱ

Այդպիսի հակամարտութեան դեպքում կյանքը չուտով կանգ
պետք է առնել: Սակայն այդպիսի աններդաշնակութիւն մեզնում
չի պատահում, յերբ առողջ վիճակի մեջ ենք: Յեվ չի պատահում
հատկապես ուղեղային կենտրոնների կադմակերպչական աշխա-
տանքի չնորհիւ: Այդ կենտրոնները կառավարում են թե՛ մար-
տողութիւնը, թե՛ շնչառութիւնը, թե՛ շարժումը, թե՛ արցան
շրջանառութիւնը: Մեր մարմնի ամբողջ աշխատանքը ճշտորեն
կանոնավորված է, նա ընթանում է վորոշ որենքներով: Սիրտը
ամեն բոպե վորոշ քանակութեամբ արյուն է հոսեցնում: Անոթնե-
րը, այսինքն՝ արնատար յերակները (արտերիաները), մղում են
այն դեպի ամբողջ մարմինը: Թոքերը տալիս են վորոշ քանակու-
թեամբ թթվածին—կենդանացուցիչ դադ, վորն անհրաժեշտ է
կյանքի համար: Գեղձերը, այսինքն՝ ստամոքսում, աղիքներում,
բերանում յեղած նրբալատ տալրակիկները և այլն, վորոշ քա-
նակութեամբ հյութեր են մշակում, վորոնք պետք են մարտողու-
թեան համար:

ինչպէս տեսնում եք, կապի ապարտութեան ատոյժ մարմնի մէջ անընդհատ ե գործում: Բոլոր որդանների աշխատանքը շարկապ-ված և համաձայնեցված է: Յեւ այս բոլորը վոչ ամենին ինչպիսի մի անտեսանելի անմարմին հոգու վոչորմածութեամբ, այլ շնորհիվ գլխի և մեջքի ուղեղի, վոչոր կարող ե տեսնել և չոչափել ամեն մարդ:

Հիվանդների և գլխից վիրավորված մարդու վրա հաճախ կա-րելի յե հետաքրքրական բաներ դիտել: Ուղեղի վորեւ մասի վր-նաւթածքին հաջորդում ե վորոչ ընդունակութեան կորուստը. մարդը գառնում ե անգամալուծ, կույր, խուլ և այլն:

ԱՂԱՎՆԻՆԵՐՆ ՈՒ ՇՆԵՐԸ ԻՆՉՁՊԵՍ ԵՆ ՈԳՆՈՒՄ ԼՈՒԾԵԼՈՒ, ԹԵ ՀՈԳԻ ԿԱ ԱՐԴՅՈՒՔ

Ուղեղի աշխատանքն ավելի լավ և ավելի լրիւ ուսումնասի-րելու համար, դիտնականները կենդանիների վրա փորձեր են ա-նում: Վորեւ կենդանու, ասենք շանը, խորոֆորմով քնեցնում են: Հետո բաց են անում նրա գանդի կախարիչը և մերկացնում են ու-ղեղային պատյանի վորեւ մասը: Այդ մասը դիտնականը զրգը-ռում ե ելեկտրական հոսանքով: Ամեն անգամ այս բանն անելիս՝ կծկվում ե (քաշվում ե) կենդանու առաջին կամ հետին վորտը, դուռնը և այլն, նայելով թե հոսանքը վոր մասի վրա յե ուղղված:

Յեթե ուղեղի նույն այդ մասն ելեկտրականութեամբ չզրգը-ռենք, այլ կտրենք-հանենք, այդ դեպքում հակառակ յերևույթ տեղի կունենա: Կենդանու մարմնի հենց այն մասը կգոռանա, վորը ելեկտրական հոսանքից չարժվում եր:

Կենդանիների վրա ե'լ ավելի հետաքրքրական փորձեր եյին անում: Աղալնու կամ հալի ուղեղի յերկու կիսաղեղերն ամբողջա-պես կտրում-հանում եյին: Այդպիսի աղալնին բոլորովին կորց-նում եր գիտակցութեանը: Նա գառնում եր ավտոմատ: Թռչունն ամբողջ ժամերով անշարժ նստում եր մի տեղում: Նա վոչ մի ու-շադրութեան չեր դարձնում վո'չ թշնամու մոտենալու վրա, վո'չ կերի վրա: Յեթե հատիկ եյին դնում նրա բերանը, նա կուլ եր տա-լիս այն: Բայց թռչունն ինքը չարժվելու ամենափոքր փորձն ան-գամ չեր անում հատիկը վերցնելու համար: Այդպիսի «անուղեղ» թռչունը կարող եր քաղցից սատկել, թեև կերը հենց իր կողքին եր:

Մի դիտնականի հաջողից մեկ շան գլխի ուղեղի կիսաղեղերի ամբողջ պատյանը կտրել-հանել: Այդ բանը նա այնպիսի վար-պետութեամբ արեց, վոր կենդանին կենդանի մնաց: Բայց նա ան-տարբեր և անզգա դարձավ դեպի ամեն բան: Շունը նույնիսկ դա-

դարեց իր տիրոջը ճանաչելուց, վորը նրան տարիներով կերակրել եր իր ձեռքով: Շան ուղեղը հանելով, մենք գրկեցինք նրան գի-տակցութեանից: Շանն անվանում են խելոք կենդանի, հիանում՝ նրա հիշողութեամբ, ընդունակութեաններով: Բանից դուրս ե դա-լիս, վոր նրա բոլոր ընդունակութեաններն անհետանում են, հենց վոր հեռացնում են նրա ուղեղը: Այս ուրեմն, շան բանականու-թեանը կախումն ունի վոչ թե վորեւ մի առանձին, անմարմին հո-գուց, այլ գլխի ուղեղից:

ԻՆՉ ԿԱՊ ԿԱ ՄԵՐ ԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԳԼԽԻ ՈՒՂԵՂԻ ՄԻՋԵՎ

Դե ասիք նա չուն ե, կասեք դուք: Կենդանիները հոգի չունեն-ալ՝ չոգի: Ի՛նչ հարկ կա նրանց մասին խոսելու: Ուրիշ բան ե մարդը, վորին աստված կենդանի հոգի յե ներշնչել:

Բայց ձեզ, ի հարկե, պատահել ե խելագարների տեսնել, ա-յինքն՝ հոգեպես հիվանդ մարդկանց: (Հոգեպես հիվանդ՝ հնա-ցած անուն ե. յեթե հոգի չկա ուրեմն չի կարող նաև հոգեպես հի-վանդ լինել): Դուք դիտեք, վոր հոգեկան հիվանդութեանը կարող ե ամենախելոք մարդուն կիսապուշ, խել յերբեմն բոլորովին ա-ղուշ դարձնել: Նա ամեն բանի վրա նայում ե ըթմաթաթեն, ան-տարբերութեամբ: Նրա վարմունքը նույնքան անմիտ ե, վորքան այն աղալնու վարմունքը, վորի գլխի ուղեղը կտրել-հանել եյին: Յերբ մեռնելուց հետո այդպիսի հիվանդների դանդը բաց են ա-նում, նրանց ուղեղի մեջը լուրջ քայքայումներ են դնում: Ի ծնե թուլամիտների զանազան թերութեանները նույնպես հենց ուղե-ղումն են դնում: Այն դիմվորները, վորոնք պատերազմում ճա-կատից կամ դադաթից են վիրավորված յեղել, ուղեղի վնասումով հաճախ դարձել են հոգեպես հիվանդ կամ թուլամիտ:

Այստեղից պարզ ե, վոր թե' մարդու և թե' կենդանիների ամ-բողջ գիտակցական կյանքը կապված ե գլխի ուղեղի հետ: Բանից դուրս ե գալիս, վոր գլխի ուղեղը վոչ միայն կապի կենտրոնական ապարատն ե մեջքի ուղեղի հետը միասին. գլխի ուղեղը՝ բացի դրանից, գիտակցութեան որգանն ե:

Յերբ մենք մտածում ենք, յերբ մենք զգում ենք, գլխի ուղեղի փոխադույն պատյանի մեջ, առանձնապես ճակատի և դադաթի մա-սում, ուժգին աշխատանք ե յեռում: Այդ աշխատանքը կատարվում ե այն մանրիկ կենդանի գեղեկներում, վորոնք գտնվում են ուղեղի պատյանում, — նյարդային վանդակներում: Քանի դեռ աշխատում ե ուղեղը, գիտակցութեանը կա: Դադարեց ուղեղի աշխատանքը

այս կամ այն պատճառներով — գիտակցութեանը հանդիմ: Այդ ժամանակ ասում են՝ նա առանց ուշքի յե, առանց գիտակցութեան:

Իսկ ուղեղի աշխատանքը ընդհատվել կարող է զանազան պատճառներով: Կամ վախից, յերբ հուզմունքից արյունը ուղեղից հեռ է հոսում: Այդ ժամանակ, յերբ ուղեղը սնվելու բան չունի, դուք կորցնում եք գիտակցութեանը: Կամ մարդն ուղեղի ցնցում է ստանում հարվածից, վնասվածքից, կամ նա կորցնում է գիտակցութեանը վարակման թունավորումից (տիֆով բռնվելիս, արյան վարակման ժամանակ), կամ՝ վերջապես, այնպիսի թուլանով թուլանալովելիս, ինչպիսին սպիրտն է: Այս բոլոր դեպքերում կարող է տեղի ունենալ կամ գիտակցութեան կատարյալ կորուստ, — այդ ժամանակ մարդը գիտակից պետ ընկնում է, — կամ վոչ լիակատար կորուստ, — զառանցանքով, անհանգստությունով և այլն:

ԿԵՆՏԱՆԻՆԵՐԻ ՅԵՎ ՄԱՐԳՈՒ ԲԱՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մենք տեսանք, վոր շան և մարդու գիտակցութեանը կախումն ունի ուղեղից: Միևնույն բանն է մյուս կենդանիների մեջ: Քանի ավելի մեծ է կենդանու գլխի ուղեղը, այնքան ավելի բարձր են նրա մտավոր ընդունակությունները: Ձկան ուղեղը շատ փոքր է, տեսնք խելը ել, ինչպես տեսնում են, քիչ կճարվի: Թռչնի ուղեղը մի քիչ ավելի մեծ է — թռչնին կարելի չէ վորևե բան սովորեցնել: Առնենք այն ել չես կարող առել, վոր նա խելքի տոպրակ է: Ի դուր չե, վոր հիմար մարդու համար տեսնում են, թե նա թռչնի ուղեղ ունի: Այ, կաթնասուն կենդանիների ուղեղը համեմատաբար ավելի մեծ է: Ուստի և նրանք թռչուններից ավելի ընդունակ և ավելի հասկացող են:

Բայց ամենից ավելի մեծը մարդու ուղեղն է: Նա մոտավորապես 1 և կես կիլոգրամ է կշռում: Բացի իր մեծությունից՝ մարդկային ուղեղը տարբերվում է նաև նրանով, վոր նրա ամբողջ պատյանը ծալքավոր է, անոսներով կտրտված: Մինչդեռ ձկան, դորտի, թռչնի ուղեղը բոլորովին հարթ է: Կաթնասուններինք ծալքեր ունի, բայց դրանք նոսր են և ծանծաղ:

Իսկ այդ բանն ի՞նչ նշանակություն ունի: Իսկ դուք պատկերացրեք ձեզ, վոր մի մեծ կտոր գործվածք պետք է տեղավորեք մի փոքրիկ տուփի մեջ: Այդ ի՞նչպես պետք է անեք: Պետք է ծալեք այն, ծալքերով հավաքեք: Այդպես ել մարդու ուղեղի պատյանը: Ահագին մակերևույթ ունեցող պատյանը կարող է տեղավորվել դանդի փոքրիկ տուփի մեջ միայն նրա համար, վոր նա բազմա-

ծալ է: Ահա թե ինչու ամենախելոք եյակի՝ մարդու ուղեղի պատյանն ամբողջապես ծալքավոր է և դալարուն: Այդ բանը ցույց է տալիս, վոր ուղեղի մակերևույթը մեծ է, շատ ընդարձակ մտավոր ընդունակությունների համար: Ահա՛ թե ինչից կախումն ունի մեր գիտակցությունը — ուղեղի աշխատանքից: Իսկ հոգին այստեղ ի՞նչ դործ ունի: Բոլորովին և վո՛չ մի գործ: Այդ բոլոր խոսակցությունները՝ կենդանի հոգու և «ստավածային շնչի» մասին, տատիկի հեքիաթներ են: Յեվ այն ել շատ վնասակար հեքիաթներ:

ՀՅՈՒԹԵՐՆ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ ՄԵՐ ՄԱՐՄԻՆԸ

Մենք արդեն գիտենք, թե ինչպիսի զսպանակներ են կառավարում մեր մարմնի աշխատանքը: Նրանցում վոչ մի հանելուկային բան չկա: Դրանք նյարդային կենտրոններ են, վորոնք ընկած են գլխի և մեջքի ուղեղում: Վերջին ժամանակներս գիտությունը մի կարևոր դյուտ արեց: Բացի նյարդային կենտրոններից, մեր մարմնի աշխատանքին ընթացք են տալիս նաև զանազան Ախաի հյուսքեր: Ի քանի գեղձեր այդ հյուսքերն արտադրում են բազմազան արյան մեջ: Մենք արդեն գիտենք, վոր գեղձեր են կոչվում այն որդանները, վորոնք մարմնի համար պիտանի վորևե հյուսք են արտադրում, որինակ՝ թուք, մաղձ, ստամոքսային հյուսք: Մեր վզի վրա առջևից տեղավորված է վահանաձև գեղձը: Գիտնականներն ապացուցեցին, վոր նա հսկայական գեր է կատարում մեզ համար:

Գուցե ձեզ պատահել է բնածին ապուշներ, այլանդակներ տեսնել: Նրանք բալորն ել անմիտ բույթ դեմք ունեն, ուռած, փքլած կաշի, փոքր, յերբեմն նույնիսկ թղուկային հասակ: Բանից դուրս է դալիս, վոր այդ բոլոր հիվանդների վահանաձև գեղձը կամ ամենիվին չի աշխատում, կամ նա բավարար չափով հյուսք չի արտադրում արյան մեջ:

Իսկ ի՞նչպես բժշկենք այդ հիվանդությունը: Առաժույթ չաղտ-թե՞նք արդյոք վոր նա նոր հոգի ներշնչե, բայց վոչ այդպիսի բույթ է անմիտ հոգի: Աղոթիր ինչքան քեզ հաճելի չես, այդ այնքան կողմի, ինչքան մեռելին բուրվաոր: Գիտությունը մատնացույց է անում մեզ բուժման մի ուրիշ յեղանակ: Հիվանդին կերակրում են վորևե կենդանու, որինակ՝ յեղան, կովի, չորացրած վահանաձև գեղձի փոշիով: Հաճախ հիանալի արդյունքներ են ստացվում: Մեր հիվանդի աչքերը փայլ առան, դեմքը՝ կենդանություն, իմաստ, փքլածություն անհետացավ: Նրա մտավոր ընդունակություններն

սկսեցին դարդանալ, հասակը բնականոն-նորմալ է ընթանում—
մեկ խոսքով մեծ բարեկամում առաջ յեկավ:

Կենդանիների վրա կատարված փորձերը հաստատում են վա-
հանաձեղ գեղձի հսկայական ազդեցությունը մարմնի աճման և
դարձացման վրա: Հայտնի չէ, վոր շերտի վրա գործադրվում
համար մի քանի շաբաթ է պահանջվում: Բայց փորձենք չերե-
փուկին կերակրել վահանաձեղ գեղձով: Յնվ նա մեր աչքի առաջ
գործող կզատնա զարմանալի արագությամբ. փոխանակ մեկ-յերկու
ամսվա, այդ փոխարկության վրա վորեն 5—6 օր է դնում: Հա-
կառուի փորձ անենք: Կտրենք—հանենք շերտի վահանաձեղ գեղ-
ձը և նա ամենեւին գորտ չի դառնա: Պարզ է, վոր կենդանիների,
մեղ ազդակից այդ կենդանի եյակների մարմինը կառավարվում է
միևնույն զսպանակներով, ինչպես և մեր սեփական մարմինը—
նյարդային կենտրոններով և ներսի հյուսթերով:

ԻՆՉՊԵՍ Ե ԱՋԳՈՒՄ ՄԱՐԳՈՒ ԿԵՐՊԱՐԱՆՔԻ ՎՐԱ ՍԵՌԱԿԱՆ ԳԵՂՁԸ

Մեղ համար ամենա կարևոր կենդանացիչ հյուսթեր վոր
միայն վահանաձեղ գեղձն է արտադրում, այլև մի շարք ուրիշ գեղ-
ձեր: Վերջենք՝ օրինակ, սեռական գեղձերը— տղամարդու սերմ-
նարանները, կնոջ ձվարանները: Հիշյալ գեղձերն, ինչպես հայտնի
չէ, բերմ և ձու յեն մշակում: Այդ մասնիկների միավորումից
կազմվում է սաղմը— ապագա յերեխան: Սակայն, բացի վրանից
սեռական գեղձերն արտադրում են արյան մեջ նաև առանձին հյու-
սթեր, վորոնցից կախումն ունի սեռային հատուկությունը: Նրանց
ազդեցությամբ 15—16 տարեկան տղաների ձայնը կոպտանում է,
բեղեր դուրս դալիս. 13—14 տարեկան աղջիկը ամուսկան, դաչ-
տան է ունենում, կլորանում և դառնում կուրծքը և այլն: Մեկ
խոսքով՝ տղան աստիճանաբար տղամարդ է դառնում, աղջիկը—
կին: Մարմնական այդ փոփոխությունների հետ միասին հաճախ
լուրջ փոփոխություններ են կատարվում նաև բնավորության մեջ:
Աղջիկը կամ տղան անճանաչելի լինելու չափ փոխվել կարող է:

Իսկ ի՞նչն է պատճառն այդ փոփոխության: Աստված նոր հո-
գի՞ ներշնչեց արդյոք: Վո՛չ, պատճառը սեռական գեղձի մեջ է.
նրա հասունության և հյուսթերի բուռն արտադրության մեջն է:

Իսկ ի՞նչպես է փոխվում մարդու ամբողջ կերպարանքը, յեթե
նրանից հանենք սեռական գեղձը: Այդպիսի խիզախության կարե-
ւի չէ տեսնել ներքինի—աղանդավորների—կուլված—աղանդավորնե-
րի— մեջ: Նրանց գեմքի մաղերը թափվում են, դեմքն անմորուս,
ձայնը բարակ, ճշան է դառնում: Մի՞թե աստվածային քառհա-

ճուշտով նրանց տղամարդկային հոգին կանացի հոգու փոխվեց:
Պարզ է, վոր վո՛չ: Բանն այստեղ այրական—տղամարդու— հոգու
կորուստը չէ, այլ այրական սեռային գեղձը: Իսկ նրա արտադրու-
թյունից, նրա հյուսթերից կախումն ունեն այնպիսի նշաններ, ինչ-
պիսիք են բեղերը, մորուսը, ցածր ձայնը և այլն:

ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐՆ ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ «ՆՈՐ ՀՈԳԻ ՆԵՐՇՆՉՈՒՄ»

Մեկ անգամ ել գիմենը մեղ ազդակից կենդանական աշխար-
հին: Մոսկովյան մի գիտնական հետևյալ փորձերն արեց հավերի
և աքլորները վրա: Նրանց սեռային գեղձերը կտրեցին հանեցին,
աքլորի—սերմնարանը, հավի—ձվարանը: Մի քանի ամսից հետո
աքլորի կատարը կնճռոտեց, այդը կախ ընկավ, ձայնը կորավ: Մեր
աքլորը խեղճացավ և դադարեց հավերին հետապնդելուց: Իսկ հավի
կատարը ընդհակառակը, մի փոքր մեծացավ, նրա վրա աքլորի
փետուրներ աճեցին: Իսկ ի՞նչ ստացվեց: Յերկու անսեռ եյակներ,
իրար նման. վո՛չ ձուկ, վո՛չ միս, վո՛չ հավ, վո՛չ աքլոր:

Սակայն գիտնականը դրանով չբավականացավ: Նա աքլորի
վորոշ տեղը ճղեց և նրա կաշվի տակը փոխադրեց հավի ձվարանը:
Իսկ անսեռ հավի մեջը փոխադրեց աքլորի սերմնարանը: Փոխա-
դրված գեղձերն սկսեցին արտադրել իրենց հյուսթերը, վորոնք ար-
յան հետ միասին տարածվում էին ամբողջ մարմնի մեջ: Մի վորոշ
ժամանակից հետո աքլորի գեղձ ունեցող նախկին հավի կատարը
ալ կարմիր գույն ստացավ, խիզախորեն ցցվեց սրը: Նա բարձր
«կուկլուկու» յեր կանչում է վազում եր հավերի հետևից: Իսկ
հավի գեղձ ունեցող նախկին աքլորը հավից տարբերվելուց բոլոր-
րովին դադարեց: Մեկ խոսքով, գիտնականը հավին աքլոր դարձ-
րեց, իսկ աքլորին՝ հավ:

Մե՛ծ է գիտության դրուսթյունը: Ուսումնասիրելով կենդանի
բնությունը, գիտնականը նրան իրեն է յեմքարկում և սովորում է
փոխել նրան իր հայեցողությամբ: Մինչդեռ հավատացյալի հա-
մար աքլորի և հավի հետ պատահածի պատճությունը բոլորովին
անհասկանալի չեն: Այդ ի՞նչպես աքլորի հոգին հավի հոգի դար-
ձավ և՛ ընդհակառակը: Իսկ յեթե կենդանին հոգի չունի, դրանով
բանը չի հեշտանում: Ախր աստված ամեն մի արարածի իր ձևովն
ստեղծեց. հավին—հավ, աքլորին—աքլոր: Իսկ գիտնականը, ինչ-
պես յերևում է, վերափոխում է աստվածային արարածին՝ հա-
կառակ տեր աստծու կամքի:

Գիտնականը սովորել է վերափոխել թե՛ կենդանիներին, թե՛

մարդկանց: Մենք արդեն խոսել ենք բնածին ապուշների մասին: Գիշ չեն պատահում նաև ամեն տեսակի ի ծնե հրեշավորություններ— հսկաներ, թղուկներ և այլն: «Աստվածային պատիժ՝ մեղքերի համար», մտածում ե հավատացյալը: Իսկ գիտնականը դործ ե դնում փոշի՝ կամ վահանաձեւ, սեռային, յերկամուսնիքի և ուրիշ գեղձերի ներքի արտադրութեան հյուսթեր: Այդ յեղանակով բուժումը յերբմն հիմանդ մարդուն նորմալ մարդ ե դարձում: Իսկ այդ ի՞նչպես հասկանանք. աստված ծուռ հոգի ներշնչեց, իսկ գիտնականը չտկե՞ց նրան:

Ահա հավատացյալի համար ե՛լ ավելի դարմանայի դեպք: Յերեսան ասես թե մեռած ծնվեց. նա ամբողջապես կապույտ ե կամ գունատ, ինչպես մեղրամոմ: Յերեսան անշունչ ընկած ե, առանց շարժողութեան, առանց ճիշ արձակելու— ասես դիակ լինի: Հավատացյալը կասի, վոր աստված նրան հոգի չի տվել: Ապա ուրեմն, վիճակված չե, վոր նա ապրի. խի՞ր մարմինն առանց հոգու գոյութեան ունենալ չի կարող: Հարապատենք աղերսում են ասածուն ղթալ, հոգի ուղարկել, կանչում են տերութիւն: Վո՞չ մի կուպկի ողնություն նրանից: Բայց ահա բժիշկը միջամտեց դործին: Նա սկսում ե թեթեակի խփել յերեսային, ճոճել նրան, արհեստական շնչառութեան յենթարկել նրան: Նրանով դրադվում ե բժիշկը մի քառորդ ժամ, կես ժամ, յերբմն մեկ ժամ: Յերեսան սկսում ե շնչել, սկզբում թույլ, հաղիվ—հաղ, հետո հետզհետե ավելի ուժեղ և ավելի խոր: Յեւ վերջապես սենյակը թնդում ե բարձր ճիչով: Յերեսան կենդանացավ:

Այդ ի՞նչ դարմանալի բան ե: Աստված հոգի չի տվել, իսկ բժիշկը վորտեղից վոր ե ձե՛ռք բերեց նրան: Վո՞րտեղից ճարվեց հոգին և առաջ վո՞րտեղ եր նա: Ինչո՞ւ աղոթքը չողնեց, այլ բժիշկի հմտութեանն ողնեց: Վորովհետեւ վոչ մի հոգի գոյութեան չունի: Վորովհետեւ հոգին այդտեղ բացարձակապես վոչ մի դործ չունի: Յերեսային փրկեց արհեստական շնչառութեանը: Նա չեք շնչում, Բժիշկը դանազան միջոցներով ստիպեց նրան շնչել: Ողբ ներս խուժեց յերեսային թոքերի մեջ, արյունը վազեց նրա մարմնով— և յերեսան կենդանացավ:

ԱՌԱՆՁԻՆ ՄԱՍԵՐԻ ԿՅԱՆՔԻ ՄԱՐՄՆԻ ՄԵՌՆԵԼՈՒՑ ՀԵՏՈ

Մենդից մահվանն անցնենք: Ի՞նչ ե մահը: Հոգու անջատում մարմնից, ասում են հավատացյալները: Հոգին դուրս թռավ մարմնից և՛ վե՛րջ կյանքին: Սակայն արդեն վաղուց ինչ—ինչ յերե-

վութիւններ են հայտնի, վորոնք բոլորովին չեն հարմարվում այդ մեկնութեան:

Սրանից դեռ յերկու հազար տարի առաջ գիտնականները կրտրեցին—հանեցին կենդանի դորտի կամ կրկայի սիրտը և դիտում էյին այն: Բանից դուրս ե գալիս, վոր նա մի քանի որ շարունակ ե բարախել: Յեւ այսպես, հանված սիրտը շարունակում ե ապրել մարմնից դուրս:

Գորտն ու կրկան սառնարյուն կենդանիներ են, նրանց սրտերը պարզ սրտեր են: Նրանք առանձին տաքութեան կարիք չեն զգում: Իսկ ահա ճագարի կամ կատվի սիրտը կենդանի մարմնի մեջ շարունակ վողողվում ե 37—ից 40 աստիճան ջերմութեան ունեցող տաք արյունով: Արյունից նա մի առանձին գաղ—թթվածին ե ստանում, վորն անհրաժեշտ ե կյանքի համար և անդամվետ նյութեր— շաքար, դանազան աղեր և այլն: Առանց այդ պայմանների տաքարյուն կենդանու սիրտը ապրել չի կարող:

Լա՞վ մտածում ե գիտնականը: Յես կտամ նրան այն ամենը, ինչ վոր պետք ե: Յեւ կտրել—հանելով ճագարի սիրտը, գիտնականը դեպի այն տանող մեծ արյունատար յերակի միջոցով ներարկում ե մթաքացրած լուծույթ, վորը իր կադմութեամբ նման ե արյան. նրանում կան և՛ աղեր և՛ թթվածին և՛ մի քիչ շաքար: Յեւ ճագարի սիրտը բարախում ե այնպես, վոր կարծես թե վո՞չ մի բան ել չի պատահել:

Մինչեւ այժմ մենք կենդանիներին եյինք որինակ վերցնում: Բայց այդպիսի փորձեր գիտնականներն անում եյին նաև վոչ վաղուց մեռած մարդկանց սրտերի վրա: Սրանից 25 տարի առաջ ռուս գիտնական Կուլյարկոն մի յերեսային դիակից կտրեց—հանեց սիրտը, վորը նախընթաց որը մեռել եր թոքերի բորբոքումից: Այդ սրտի միջով նա բաց թողեց տաքացրած լուծույթ թթվածնի հետ միաօին: Յեւ ի՞նչ դուրս յեկավ: Մանկական սիրտը շատ ժամերով դեռ շարունակում եր բարախել: Կուլյարկոյին հետեւելով միեւնոյն փորձն անում եյին նաև ուրիշ գիտնականներ յերեսաների և հասակավորների դիակներիցը հանած սրտերի վրա: Այդ ինչպե՞ս բան ե: Մահվան մոմենտում հոգին մարմնից թռավ և կյանքի վախճանը պետք ե դար: Իսկ սիրտը՝ յերեսում ե, վոր կենդանի յե:

Բայց, գուցե թե, հենց սրտումն ե նստած հոգին, կասի ընթերցողներից մեկն ու մեկը: Ամբողջ մարմինը մեռած ե և միայն սրտումն ե պահվում հոգին: Այդպե՞ս ե արդյոք: Մենք այդ հարցի պատասխանը կստանանք, ծանոթանալով մի ուրիշ ռուս գիտնա-

կանի, պրոֆեսոր Կրամկովի փայլուն փորձերի հետ: Չարժանալի տեսարան եր ներկայացնում նրա աշխատանոցը, լաբորատորիան: Սյուտեղ կարելի չէր տեսնել թե՛ ճազարի ականջներ, թե՛ մարդկային մատներ, վորոնք ամբողջ շարաթներով և նույնիսկ ամիսներով ապրում էին մարմնից անջատ: Մատները վրա նույնիսկ յեղունգներն աճեցին, ինչպես կենդանի մարմնի վրա: Իսկ ինչո՞ւ էր պահպանվում այդ փորձի, իրենց մարմիններիցը պոկված որդանների կյանքը: Շարունակ մեզ ծանոթ տաքացրած լուծույթով, վորը ներարկվում եր արյունատար յերակների միջոցով:

Ուրեմն ի՞նչ յեղավ հոգին: Դուրս և դալիս, վոր մեն-մենազ հոգին կարելի չէ բազմաթիվ մասերի կտրտել: Հոգու կտորներն ապրում են վոչ միայն սրտում, այլև ամեն մի ականջում, ամեն մի մատի մեջ, ամեն մի յեղունգում: Վոչ վոր, ի հարկե, այդպիսի ծիծաղաշարժ բաներ լրջորեն չի պնդի: Մնում է ընդունել, վոր հոգի ասածը մի անհեթեթ առասպել է: Բանը պարզ է, ինչվոր անմարմին հոգու մեջը չէ, այլ վորոչ մյուս ակամ պայմանների մեջն է:

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԵՆԴԱՆԻ ԲՆՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Գիտությունն ուսումնասիրում է այն պայմանները, վորոնք անհրաժեշտ են կյանքի պահպանության համար: Նա խորապես թափացում է կենսական յերևույթների ելությունը: Յեվ դրանով էլ գիտությունը պայքարում է մահվան դեմ: Ի հարկե, ամեն կենդանի բանի համար մահն անխուսափելի չէ: Սակայն, այն աշխատանքը, վոր կատարվում է մարմնից հանած որդանները կենդանացնելու վրա, չառ բան է խոստանում մեզ առաջիկայում: Այդ ճանապարհով գիտությունն իրար հետեից դավառակներ և հետ խլում մահվանից և տանում է զեպի մարդու կյանքի յերկարացումը: Կենդանիների վրա փորձեր անելով գիտնականներն արդեն աղչեցուցիչ արդյունքների հասան: Նրանք կենդանացնում են վոչ միայն ականջները, սիրտը, աղիքները և այլն, այլ նույնիսկ ամբողջ ցուլսնե՛ր: Շան կտրած գլուխը, վորը գիտնականն արյունով է սնում, ամբողջ ժամերով ապրում է լիակատար կյանքով: Նա կիոցում է աչքերն ուժեղ լույսի ժամանակ, բաց է անում առամները, պնչերը խուտուռ ածելիս և նույնիսկ մի կտոր կերակուր է կուլ տալիս, վորը՝ իհարկե, դուրս է թափվում: Այդ էլ չէ է. 30 րոպե առանց սրտի բարխման, առանց չնշառության ընկած խեղդված շանը կյանքի կոչելը հաջողվում եր գիտնականների:

Մարդու վրա կատարվող փորձերը, հասկանալի չէ, չառ անգամ ավելի դժվար են, քան կենդանիների վրա կատարվող փորձերը: Սակայն, մեր գիտնականներն արդեն սովորեցին կենդանացնել ջրահեղձին, ծխահարին, չնչահեղձին, վորի «հոգին դուրս թռավ» իր թե: Գիտությունը հաստատուն քայլերով առաջ է դնում: Նա մատնացույց է անում մեզ ուղիղ ճանապարհը բնությունը նվաճելու համար, վաղաժամ մահվան դեմ պայքարելու համար: Հետեվներ ուրեմն այդ հավատարիմ առաջնորդողին և ամեն կերպ ոգները գիտությանը, վորն իր հերթին հաղթական յերթով քարուքանդ է անում հոգու մասին յեղած անմիտ առասպելները:

ՄԱՐԴԻԿ ԻՆՁՊԵՍ ՍԿՍԵՑԻՆ ՀԱՎԱՏԱԼ ՀՈԳՈՒ ԳՈՅՈՒԹՅԱՆԸ

Մենք համոզվեցինք այն բանում, վոր վոչ մի հոգի գոյություն չունի: Այն, ինչ վոր մենք անվանում ենք հոգեկամ կյանք՝ մեր մտքերը, մեր դպացմունքները, մեր ձգտումները, խկապես ուրիշ բան չէ, բայց յեթե գլխի ուղեղի աշխատանքի արդյունք: Առանց գլխի ուղեղի գիտակցության էլ չի կարող լինել: Մեր մարմինը ամենին վորեւ խորհրդավոր անմարմին հոգի չի կատարվում, այլ՝ նյութական ուժերը՝ գլխի և մեջքի ուղեղը և դանդան գեղձեր, վորոնք արյան մեջ հյութեր են արտադրում: Մա՜հը բոլորովին այն պատճառով չի առաջ դալիս, վոր վորեւ հոգի բաժանվեց մարմնից: Մեր մարմինը աստիճանաբար է մեռնում: Նրա առանձին մասերը կարող են յերկար ապրել ամբողջի մեռնելուց հետո:

Բայց յեթե այդ այդպիս է, յեթե հոգին դատարկ բան է, ապա ուրեմն վո՞րտեղից ստալ յեկավ հոգու հավատը: Յե՞րբ և ինչպե՞ս սկսեցին մարդիկ հավատալ հոգու գոյությանը: Այդ հարցին պատասխանելու համար մենք պետք է հիտադարձ հայացք բցենք մարդկային ցիպի անցյալի վրա:

Մեզից չառ տանյակ հաղարավոր տարիներ առաջ ապրած մեր նախնիքը բոլորովին նման չէին մեզ՝ ձեզ հետ միասին: Այդ նախնական մարդիկ էլ ավելի վայրենի էին, քան այժմյան ամենահետամնաց ցեղերը՝ ավստրալիական վայրենիները: Նրանք ապրում էին այրերում, վոր խլում էին զիշակեր դադաններից: Բացի քարե ամենակուպիտ գործիքներից, նրանք ուրիշ գործիքներ չէին չէին կարողանում: Ահա թե ինչու այդ ժամանակը կոչվում է քարե դար: Նրանք սնվում էին պտուղներ, արմուխ, մանր կենդանիներ հավաքելով: Իսկ յերբ գործիքների տեխնիկան բա-

ընկալվեց, սկսեցին դադաններ վորսալ: Նրանք թափառում եյին փոքրիկ խմբերով. ամայի յեն դարձնում մի վայր, քոչում են մի ուրիշ վայր:

Այն ժամանակներում չկային վո՛չ աշխատանքի բաժանում, վո՛չ զանազան հասարակական դասակարգեր—դա մի յուրատեսակ կոմունիզմ էր: Սակայն, նախնական կոմունիզմն այնքան եր տարբերվում ապագայի կոմունիզմից, վորքան հին մարդու շինած քարե կռակա կացինը տարբերվում է կոմբայնից: Չե՞ վոր կոմունիստական հասարակութան մեջ մարդիկ իշխելու յեն բնութայն վրա: Նրանք կստիպեն բնութայն ուժերին ծառայել իրենց: Իսկ քարե դարի վայրենի, անողնական, աղետ մարդիկն իրենք բնութայն դերինն'րն եյին:

Նախնական մարդու բոլոր ուժերը ուտելիք ճարելու վրա եյին սպառվում: Շրջապատի վրա մտածելու հետ նա գործ չունեւ: Նու թոյլորական կյանք եր վարում: Հիվանդներն ու ծերունիները բախտի քմահաճույքին եյին թողնվում: Նրանց կերակրելու բան չկար—ամեն վրե դժվարությամբ իրեն համար եր ճարում:

Տեխնիկայի զարգացմանը դուզընթաց՝ նախնական մարդը վորտորության է անցնում, իսկ հետո՝ նաև սկզբնական յերկրագործության: Յերեման են դալիս յերկարատե դադարառումներ մի տեղում: Դադարներում նախնական մարդը առաջին անգամ ալելի մոտիկից է դիտում մահվան յերեվույթը: Նա դիտում է դիակի քայքայումը: Սակայն, յերագում նա հաճախ մեռածին կենդանի է անվնաս է տեսնում: Վայրենին յերազն իրական կյանքից չի դանազանում: Նա համոզված է, վոր տեսնում է իր մեռած աղգակցին կամ նրա «հոգին», ուրեմն՝ թեև նրա դիակը քայքայվեց, բայց հոգին չարունակում է ապրել:

Այդ բանում համոզում է նախնական մարդուն նաև մահվան պատկերը: Նա տեսնում եր, թե ինչպես մեռնող մարդը հետզհետե ալելի խոր է ալելի քիչ է շնչում: Յեվ վերջապես վերջին հառաչանքի հետ նա անզգայանում է և մնում անշարժ: Մեռնողը փչում է շունչը, նբանից ինչ վոր մի բան է դուրս դալիս: Յեվ այդ «ինչ վոր բանը», այդ շունչը, այդ վոգին է, վայրենու կարծիքով, վորը յերեվում է նրան յերագում: Ամեն մի մարդու մեջ նստած է մի ինչ-վոր յերկակ, մի ինչ վոր անտեսանելի եյակ, այդպես է մտածում նախնական մարդը: Մեռնելուց հետո քայքայվում և անհետանում է միայն մարմինը, իսկ յերկակը, «վոգին» իբր թե մնում է:

Քնի մեջ մարդու յերկակը կարող է թուլել, թափառել աշխար-

հում, իսկ հետո վերադառնում է մարմնի մեջ: Այդպես է քացաւորում վայրենին յերագատեսությունները: Յերեմն յերկակը, այսինքն՝ հոգին, արթնության մեջ հեռանում է մարդուց և նա մեռելի պես ընկնում է: Սակայն, մի վորոչ ժամանակից հետո հոգին վերադառնում է և մարմինը կենդանանում: Այդպես է մեկնում ուշաթափությունը նախնական մարդը:

Մենք տեսնում ենք, վոր հոգու մասին ունեցած հասկացողությամբ նախնական մարդը փորձում է բացատրել իրեն համար անհասկանալի յերեվությունները: Մեզ հայտնի յե, թե ինչպես է կառուցված մեր մարմինը, ինչպես են աշխատում ուղեղը, սիրտը, թոքերը և մյուս որդանները: Մենք գիտենք, վոր քնի մեջ ուղեղը անկարգ է անկանոն է աշխատում—այստեղից ել առաջ են դալիս յերագական տեսիլքները: Մեզ հայտնի յե, վոր յերբ մարդու սրտի աշխատանքը զանազան պատճառներով ժամանակավորապես թուլանում է, նա ուշաթափվում է: Իսկ մեր հին նախնին այս ամենը վորոտեղից պետք է գիտենար: Նախնական մարդը նույնպիսի հասկացողություն ունի իր սեփական մարմնի կառուցվածքի մասին, ինչպես այրի տըջը, վորին նա վորսում է:

Ասենք, նախնական մարդու աշխատանքն իսկ նույն մտքերն է հղացնում: Ահա նա նետում է իր վայտը կամ կարճակոթ տեղը: Գործիքն այն պատճառով է չարժվում, վորովհետև ձեռքը նրան չարժողության մեջ դրեց: Իսկ ի՞նչն է չարժում մարդու ձեռքը կամ վտաքը: Ակներն է, վոր նրա ներսումը նստած է մի ինչվոր յերկակ, մի ինչվոր հոգի, վորը չարժում է նրա անդամները: Ուրիշ քացատրություն չունի նախնական մարդը: Չե՞ վոր նա վոչինչ չգիտե վոչ նյարդերի մասին, վոչ մկանների մասին:

Հին մարդը այդպիսի չարժիչ էլ տեսնում է բնութայն ամեն մի յերեվութի համար: Նա չի կարողանում հասկանալ քամու, ամպրոպի, հեղեղի պատճառը: Նա չի կարողանում ներգործել բնության ուժերի վրա: Ախր նա ի վիճակի չէ կանգնեցնել ամպրոպը, շուռ տալ գետի հոսանքը: Այստեղից ել բղխում է ինչվոր խորհրդավոր ուժերի, հոգիների կամ վոգիների հավատը, վորոնք իշխում են բնության վրա:

ՀՈԳՈՒ ՀԱՎԱՏԻՑ ԻՆՉՊԵՍ Ե ԾՆԱՆՈՒՄ ԿՐՈՆԸ

Այսպիսով, դեռ խոր հնության մեջ Հրապարակ է դալիս հոգու գոյության հավատը: Մարդու կենդանի ժամանակ հոգին իբր թե կարող է ժամանակավորապես բաժանվել մարմնից. այդ բանը պատահում է քնի մեջ, ուշաթափության մեջ: Նա ինչ վոր մի տեղ

Թափառում ե, հետո վերադառնում ե: Մեծերուց հետո քայքայ-
վում ե միայն ապականացու մարմինը: Իսկ հոգին իբր թի անմահ ե
մնում: Նա ողբում ե հարգանքով, մանավանդ յեթե դա այն
մարդու հոգին ե, վորը կենդանության ժամանակ աչքի ընկնող
գեր եր խաղում:

Նախնական հասարակության մեջ ժամանակի ընթացքում
սկզբնական համարությունը չքանում ե: Նրա մեջ չկրավորում
ե առաջ գալիս: Չունիմում են պատերազմի, վորսորդության, տըն-
տեսական դորձերի կազմակերպիչները, ղեկավարները: Դրանք
մեծ մասով ծերեր են, մեծ փորձառություն ունեցող մարդիկ: Նը-
րանց հնազանդում են կենդանության ժամանակ, նրանց հարգում
են մեծերուց հետո: Այդ ավագների հոգիները կամ վոգիները մար-
դան մի տեսակ հոգի եյակներ են թվում: Նրանցից ե կախած նրա
բարեկեցությունը: Նա աղոթում ե նախնիքների վոգիներին հա-
ջող վորսորդության մասին, հիմանդությունից աղաւթելու մա-
սին: Հետո հրապարակ են դալիս առանձին միջնորդներ վոգիների
ե մարդկանց միջի—քրմեր (միևնույնը, ինչ վոր մեր ժամանակում
տերտերները): Նրանք նախնիքների վոգիներին զոհեր են բերում,
վորպեսզի նրանց զուլթը չարժեն:

Նախնիքների վոգիները—հենց դրանք են առաջին աստվածնե-
րը: Այսպես հոգու պատկերացումից ծնվում ե կրոնը:

ԿՐՈՆՆ ԻՆՉՊԵՍ Ե ՀՈԳՍ ՔԱՇՈՒՄ ՀՈԳՈՒ ՀԱՄԱՐ

Իսկ ինչո՞ւ հոգու հավատը, վոր տասնյակ հազար տարիներով
առաջ ե ծագել վորպես նախնական մարդու անուղեհանությունից
ե տղիտություն արդյունք, մինչև այժմ ել արհապանվում ե: Նա ո՞ւմ
ե պետք, նա ո՞ւմ ե ձեռնառու: Փորձենք քննել այդ բանը:

Կրոնն ուսուցանում ե, թե զլիսավոր բանը մարդու մեջ՝ հո-
գին ե: Մարմինը—մի ինչ վոր ցածր արհամարհելի բան ե: Մարմնի
համար վոչ մի խնամք չի պահանջվում: Դրան հակառակ, քանի
ավելի սաստիկ ե տանջվում մարմինը, քանի ավելի կեղտոտ ու
խոցեղում ե պատված նա, հոգին ավելի չուտ ե զնում յերկնքի ար-
քայությունը—թաղավորությունը:

Դրա փոխարեն հոգու մասին արդեն չատ հոգս ե քաշում կրո-
նը: Համբերիք ե հնազանդվիր, տառն են միաձայն քրիստոնեյա-
կան տերտերները, հրեյական ուրբիները, մուսուլմանական մու-
լանները: Դրա փոխարեն անդրդերեզմանական աշխարհում հոգիդ
հավիտենապե՛ս կուրախանա: Համբերությունը պար զրկանքը,

ծնշումը ե շահագործությունը: Յեթե աջ յերեսդ ապտակեն, ձախն
ել դեմ արա: Չարին հակառակ մի կեցիր ուժով: Բոլոր յերանդի
յեկեղեցականները միշտ ուսուցանում եյին ներել դասակարգային
թշնամուն, նրանք կոչ եյին անում զյուզացիներին համբերատա-
րությամբ տանել կալվածատերերի բռնությունները, բանվորնե-
րին—խոնարհությունը կրել կապիտալիստների շահագործումը:

Լավ, իսկ յեթե համբերությունը պատվի՞ր, յեթե զյուզացին
ու բանվորը ըմբոստանան պարոնների ե տերերի դեմ: Այդ ժա-
մանակ՝ ըստ կրոնի ուսմունքի, նրան այն աշխարհում հավիտենա-
կան տանջանքներ են սպասում: Նա չի ազատվի հրավառ գեհենից:
Նրա հոգին պետք ե յեվիլ վառվող ձյութի մեջ ե կուչ դա չիկա-
ցած թավալում, հավատացնում են տերտերները: Յեկեղեցական
պապանների վրա նու յեիսկ պատկերացված ե, թե ինչպես սատա-
նաները մեղավորներին կողից են կախում: Ուրեմն, հոգին կողե՞ր
ել ունի: Մեղավորները տանջվում են դժոխքում ատամների կըր-
ճառումով: Նշանակում ե, անմարմին հոգին ատամնե՞ր ել ունի:
Մհա՛ քիզ պատմություն: Մի փոքրիկ անհարմարություն ե ստաց-
վում: Բայց եյականն այդ չե:

ԴԺՈՒՔԻ ՅԵՎ ԴՐԱՆՏԻ ՄԱՍԻՆ, ԱՆԴՐԳԵՐԵԶՄԱՆԱ- ԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

Վո՞րտեղից են վերցրել ընդհանրապես դժոխքի ե դրախտի
պատկերացումը: Խոր հնության մեջ, յերբ հրապարակ յեկավ հո-
գու գոյություն հավատը, վո՞չ դժոխքի, վո՞չ դրախտի մասին
դեռևս վոչ մի հասկացողություն չկար: Ինչ չափով վոր բոլոր
մարդիկ հավատար են, այդ չափով ել նրանց հոգիներն այն աշ-
խարհում ապրում են միակերպ պայմաններում: Ավելի ուշ, յերբ
սկսվում ե անհավասարությունը, բաժանումը դասակարգերի,
մարդիկ պատկերացնում են իրենց, թե գերեզմանի այն կողմումն
ել պետք ե սպիտակ ե սև վոսկորներ լինեն: Նշանավոր հոգիները
յերանական կյանք են վարում դրախտում: Հասարակ ժողովրդի
ստոր հոգիները տանջվում են դժոխքում:

Հավատացյալները անդրդերեզմանական կյանքը պատկերա-
ցնում են իրենց յերկրավոր կյանքի պատկերով: Հին Յեզիպոսում
հարուստ հանգուցյալների դամբարաններում տասնյակ ե նույնիսկ
հարյուրավոր Փիգուրաներ եյին դրվում: Դրանք իբր թե այն
ստրուկների վոգիներն եյին, վորոնք այն աշխարհում պետք ե ծա-
ռայեյին իրենց տիրոջը: Յեզիպոսական դամբարանների նկարները
պատկերացնում են, թե ինչպես հարստի հոգին ուղեվորվում ե

այն աշխարհը չքեղ դարձնողով և անբով, չքանքով չընտան-
ված: Իսկ հենց այդ տեղումն էլ աղքատի հոգին քաշեքաշ գնում է
վտարով—այդպե՛ս էլ կհասնի: Յեղիպտական թագավորների, իշ-
խանազունների և քրմերի մարմինները մեռնելուց հետո դժոսում
էին, այսինքն՝ լցնում էին ձյութի վորոշ տեսակներով, վորոնք
նախապաշտպանում են փտությունից (այդպիսի դժոսված՝ դիակ-
ներ): Այդ բանն արվում էր նրա համար, վորպեսզի հոգին կարո-
ղանար մարմնի մեջը վերադառնալ ահեղ դատաստանից հետո: Սա-
կայն չքավորի մարմինը չէր դժոսվում, —այդ շատ թանկ պրոցե-
դուրա յեր: Իսկ ի՞նչ կպատահի չքավորի հոգու հետ: Նա ինչպե՛ս
կգտնի իր մարմինը: Ինչ արած, թերևս մի կերպ հանդիպի: Ամեն
մեկի համար զմուռնների պաշար չէ՛ս պատրաստի:

Յեկեղեցու սպասավորները կեղծավորաբար հավատացնում
են, վոր կրոնը հավասարապես հոգս է քաշում բոլոր հավատաց-
յալների մասին: Բայց այդ սուտ է: Մենք տեսնեք, թե ինչպես էր
սպասարկում յեղիպտական կրոնը իշխանություն ունեցողների
հոգիներին: Այդպիսի ուրինակներ շատ կարելի չէ բերել թե՛ հնում
և թե՛ մեր ժամանակ: Հիշենք, թե ինչպիսի հոգեհանգիստներ էին
պատվիրվում, ինչպիսի նվիրաբերություններ էին արվում յեկե-
ղեցիներին և վանքերին, ինչպիսի հաստ մոմեր էին վառվում
վորեւե հարուստ վաճառականի կամ կալվածատիրոջ հոգու հան-
գըստության համար: Այդ ամենը—դրամական զոհաբերություն-
ներ են, վորոնցով իբր թե դրախտական յերանություն է գնվում
նրա համար: Իսկ չքավորի համար մի լղարիկ մոմն էլ բավական
կլինի: Թող նրա հոգին չվշտանա՛:

ՈՒՄՆ Ե ՁԵՌՆՏՈՒ ՀՈԳՈՒ ԳՈՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՎԱՏԸ

Կրոնը ամեն ժամանակ և ամեն տեղ միայն շահագործողներին
է ծառայել: Դրա մեջն է նրա դասակարգային ելությունը: Վեր-
ցնենք մեր յերկրում ամենատարածված կրոնը—քրիստոնեյու-
թյունը: Քրիստոնեյական կրոնը միշտ նվիրադրվել է ճշշումն ու
շահագործությունը: Նա ողնում էր կալվածատերերին և կապի-
տալիստներին ստրկության մեջ պահելու աշխատավոր մասսանե-
րին: Այդ նպատակով նա վախեցնում էր մասսաներին դժոխային
տոնջանքներով: Յեկեղեցին հատուկ նշով— անաթեմա (բա-
նադրանք)—հնարեց հեղափոխական շարժման դեմ պայքարելու
համար: Անաթեմայի էյին յենթարկվում է՝ Խաղիւնը, և Պուգաչո-

վը և մի ամբողջ շարք հեղափոխականներ: Անաթեմայի յենթար-
կեց Տիրոն պատրիարքը նաև խորհրդային իշխանությանը:

Այդ բանը պետք էր սպասել: Ախր յեկեղեցականները մարմին
էյին ունեւոր դասակարգերի մարմնից: Կալվածատերերն ու կա-
պիտալիստները, ցարի գլխավորությամբ, փողեր էյին տալիս հո-
գեվորականության պահպանության համար, վանքերի համար,
յեկեղեցիներին— կրոնական հաշիշի այդ սնվանքին— շինարարու-
թյան համար: Իսկ յեկեղեցական միաբանությունը դրա համար էլ
պաշտպանում էր շահագործողներին, նրանց իշխանությունը աս-
տուց ուղարկված էր հայտադրում և նրանց դեմը պայքարելու
համար հրավառ գեհենով էր սպառնում: Ձեռքը ձեռքով է լվաց-
վում: Ջարմանալի չէ, վոր բանվորադուրացիական իշխանու-
թյունը, վոր վոչնչացրեց կալվածատերերի տիրապետությունը,
դուր չեկավ Փարաջավոր մակաբույժներին և անաթեմայի տակ
ընկավ:

Աշխատավորներին ստրկացնելու դրոժիքներից մեկը հոգու
հավանն էր: Արժե՞ արդյոք նեղություն քաշել յերկրավորի հա-
մար, վերականուցել կյանքը—ասում էյին տերտերները: Ձե՞ վոր
յերկրավոր ամեն ինչ—ապականացու յե: Դադարենք հոգս անել
յերկրավոր բարեքների մասին: Ավելի լավ է մտածենք անմահ հո-
գու փրկության մասին: Ի՞նչ մի դժբախտություն է, վոր ստիպ-
ված լինենք համբերել: Աստված համբերում էր, մեղ էլ հրամայեց
համբերե՛լ:

Այսպես տերտերական աստապեյները հոգու մասին ողնում է-
յին շահագործողներին՝ հնազանդության մեջ սրահելու մատանե-
րին:

ՀԵՐԻԱԹԸ ՀՈԳՈՒ ՄԱՍԻՆ—ԽՈՉԸՆԴՈՏ Ե ՍՈՑԻԱ- ԼԻՍՏԱԿԱՆ ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ

Պրոլետարիատը մժուպես ժխտում է հոգու անմահության,
անդրդերկամանական կյանքի մասին յեղած անհեթեթ հեքիաթնե-
րը: Նա զրտե, վոր վոչ մի գիրքնական, այսինքն՝ բնությունից
դուրս, բնություն դոյություն չունի: Հոգու հավատը առաջ է յե-
կել նախնական մարդու անգորությամբ և անողնականությամբ:
Նա դարերով պահպանվում է աշխատավոր մասսաների մեջ չնոր-
հիվ նրանց անողնականության՝ թե բնության ուժերի առաջ, թե՛
շահագործողների ճշման առաջ: Համախմբված և կազմակերպված
իր դասակարգային պայքարում, վառու իր վերջնական հաղթա-
նակում, պրոլետարիատը հոգու մասին յեղած առասպելների կա-

րիբը չի պզտամ: Նա գիտակցաբար պայքարում է յերկրավոր յերջանիկ կյանքի համար, գիտենալով, վոր յերկրավոր կյանքից դատուրիչ կյանք չկա: Հիշենք Իլյիչի ավանդը.

«Ժամանակակից գիտակից բանվորը արհամարհանքով դեն է չալարում իրենից կրոնական նախապաշարմունքները և յերկինքը տեղաբերների և բուրժուական կեղծ բարեպաշտների տնորինությունն և թողնում, իրեն համար լավագույն կյանք նվաճելով աշտակ, յերկրի վրա»:

Իսկ ի՞նչ լավագույն կյանքի մասին է խոսում Իլյիչը: Իհարկե, կոմունիստական հասարակարգի մասին, յերբ դասակարգեր չեն լինի, յերբ ամենքը հավասար կլինեն, յերջանիկ և ազատ: Դժվարին է ճանապարհը դեպի նա: Նա հակադաս խոչընդոտների միջով է անցնում: Մենք մեր բոլոր ուժերի լարումով կհաղթահարենք այդ խոչընդոտները: Ամբողջ յերկիրը սոցիալիստական շինարարությամբ է բռնված: Ամեն մի որ մեզ համար նորանոր նվաճումներ է բերում: Մենք հաջողությամբ ենք կատարում հնգամյակը չորս տարում:

Ամենակարեւոր խոչընդոտներից մեկը մեր ճանապարհին՝ կրոնական հաշիշն է: Նրա ոգնությամբ բանվոր դասակարգի թըշնամքները մշուշապատում են աշխատավորների գիտակցությունը: Ի՞նչ չեն մեր թշնամքները նաեւ այժմ, հեղափոխության 14-րդ տարում: Կուլակային տարրերը իրենց դամբաշնորհ տերտերների և աղանդավորների հետ միասին ձգտում են վերադարձնել հին կարգերը: Նրանք իրենց մեղրահոս գրույցներով հոգու մասին և աշխարհի վախճանի գուշակություններով աշխատում են հեղու պահել աշխատավորներին լավագույն կյանքի համար պայքար մղելուց: Ոգտվելով մեր շինարարության դժվարություններից, նրանք կրոնի ծածկույթի տակ ագիտացիա յեն տանում խորհրդային իշխանության դեմ:

Ճիշտ է, մեր կենցաղում մինչև այժմ ել չատ խառնաշփոթություններ, շատ պակասություններ, շատ նեղ տեղեր կան: Իսկ ինչո՞վ կհաղթահարենք մենք նրանց: Իհարկե, վոչ թե հոգեփրկիչ գրույցներով և աղոթքներով, վոչ թե ներելով դասակարգային թշնամուն, այլ՝ ընդհակառակը, նրա դեմ անողոր պայքար մղելով: Մենք պետք է մերկացնենք յեկեղեցականի դիմակով սքողված դասակարգային թշնամուն: Չպետք է հույս դնել անդրդերեզմանական կյանքի վրա, չպետք է ձեռքերը ծալել աշխարհի վախճանին սպասելով, ինչպես վոր առաջարկում են տերտերներն ու

աղանդավորները, այլ պետք է կրիստոսատիկ յեռանդը սոցիալիզմի համար պայքարելիս՝ ահա մեր անելիքը:

Յե՛ղ աշտակ, առաջ՝ սոցիալիստական շինարարության համար, արդիֆինայանի համար, հնգամյակը չորս տարում կատարելու համար: Թող կորչեն հեքիաթները հոգու՝ հեռավոր անցյալի այդ միացորդի մասին, վորը խանդարիչ և հանգիստանում նոր լավագույն կյանքի կառուցմանը:

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հավատացյալներն ի՞նչ են մտածում հոգու մասին	3
Ի՞նչպիսի կախումն ունի մեր հոգին մարմնից	3
Ինչով է կառավարվում մեր մարմինը	5
Կենտրոնական նյարդային համակարգությունը	7
Յերբ ընկերների մեջ համաձայնություն չկա, նրանց դուր- ծը կարգի չի գա	7
Աղալիներն ու չներն ինչպե՞ս են սգնում լուծելու, թե հոգի կա՞ արդյոք	8
Ի՞նչ կապ կա մեր գիտակցության և գլխի ուղեղի միջև	9
Կենդանիների և մարդու բանականությունը	10
Հյուսիսային ինչպե՞ս են կառավարում մեր մարմինը	11
Ինչպե՞ս է ազդում մարդու կերպարանքի վրա սեռա- կան գեղձը	12
Գիտնականներն ինչպե՞ս են «նոր հոգիներ ներշնչում»	13
Առանձին մասերի կյանքը մարմնի մեղմելուց հետո	14
Գիտություն իշխանությունը կենդանի բնության վրա	16
Մարդիկ ինչպե՞ս սկսեցին հավատալ հոգու գոյությանը	17
Հոգու հավատից ինչպե՞ս է ծնվում կրոնը	19
Կրոնն ինչպե՞ս է հոգս քաշում հոգու մասին	20
Դժոխքի և դրախտի մասին, անդրգերեզմանական կյանքի մասին	21
Ո՞ւրն է ձեռնառու հոգու գոյության հավատը	22
Հեքիաթը հոգու մասին—խոչընդոտ է քաղաքականության չինարարության համար	23

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0159152

ԳԻՆԸ 25 ԿՈՊ. (1²/₃, Վ.)

Н. БЕРКОВА

СУЩЕСТВУЕТ-ЛИ ДУША?

Госиздат ССР Армения

Өрісін 1981